

Debat

Ole Andkjær Olsen

Ødipus-teoriens ajourføring

Jeg vil i det følgende diskutere nogle af punkterne i Jørgen Dines Johansens anmeldelse af min bog *Ødipus-komplekset* (trykt i *K&K* 67). Hvor anmeldelsen er en lettere revideret udgave af oppositionen ved mit disputatsforsvar i maj 1989, er min replik en noget grundigere revision af mit svar til Dines ved samme lejlighed.

Først et lille rids af teorihistorien, som jeg fremstiller i bogens tre første dele. Efter Freuds fuldendelse af den klassiske Ødipus-teori i 1923, dukkede der en række principielle udfordringer op (Ødipus-komplekset i fremmede kulturer, det kvindelige Ødipus-kompleks, den præødipale moderbinding m.m.), som nok blev livligt diskuteret blandt periodens psykoanalytikere, men som aldrig rigtigt fandt deres plads i den klassiske teori. Dernæst fulgte i 1930'erne, -40'erne og -50'erne en række totalrenoverede versioner af teorien med Melanie Klein og Jacques Lacan i spidsen, men de blev gennemgående betragtet som vildt forskruede og var meget langt fra at vinde bred tilslutning. I de seneste årtier har man så kunnet spore en afmatning m.h.t. anvendelsen af Ødipus-teorien: dels har man i det væsentlige afholdt sig fra at

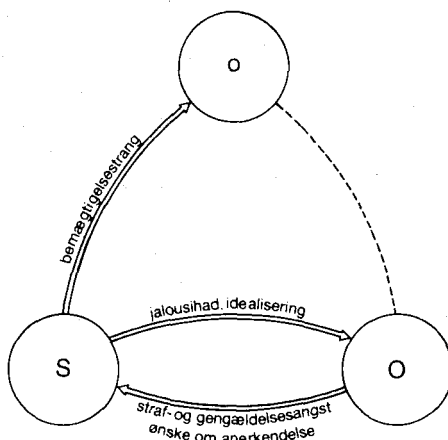
opdatere den klassiske teori, så den stadig var aktuel, dels har man hævdet, at en ny personlighedstype af narcissistisk art var dukket op, så det i virkeligheden var overflødigt at have en moderne Ødipus-teori.

Selv mener jeg stadig, at Ødipus-komplekset er psykoanalysens mest centrale begreb, og at det fortjener en bedre skæbne end at blive sat på museum. Hvad jeg har fremlagt i fjerde del af min bog, er et stykke supplerende teoretisk arbejde, hvor jeg uden at gøre vold mod de tilgrundliggende empiriske data forsøger at bygge bro mellem tradition og nytænkning gennem en sammenhængende reformulering af teorien baseret på de mest bæredygtige elementer i det store historiske materiale.

Hovedanken hos Dines gælder min forståelse af *Ødipus-kompleksets almene type*, som jeg definerer gennem en bestemt intra-psykisk trekantstruktur, bestemte følelsesbindinger og en bestemt konflikt. Denne helhed omtaler jeg som S-o-O-strukturen, hvor S = subjekt, o = direkte objekt og O = indirekte objekt, og grafisk gengiver jeg den på følgende måde (se næste side, red.).

Dines mener ikke, at dette er noget Ødipus-kompleks, »hverken i nogen traditionel eller signifikant betydning af begrebet«, og han kalder det »en uhenigtsmæssig teoretisk konstruktion« (s. 132). Begrundelsen herfor er i hovedsagen, at han savner en række af de træk, der ifølge traditionen er uløseligt forbundet med komplekset.

Lad mig rekapitulere, hvad jeg mener med *Ødipus-kompleksets almene type*. Jeg har som videnskabeligt begreb sammenlignet *Ødipus-komplekset*

med *hesten* for at pointere, at definitionen skal rumme de træk, der er fælles for alle eksemplarer af arten eller slægten, deres væsenstræk så at sige, mens den enkelte races og den enkelte hests individuelle egenskaber ikke hører med. Det generaliserede Ødipus-kompleks er efter denne tankegang alene defineret ud fra de træk, der går igen i alle former og alle enkeltmanifestationer af komplekset. Ligesom hestens begreb ikke er egnet til at fremmane billedet af den brune pony, man selv har stående i sin stald, skal man ikke forvente at genfinde hele sit eget Ødipus-kompleks i den almene definition af dette begreb. Der må, når vi taler om den almene type, tages hensyn til alle de enkeltmanifestationer og enkeltformer, der gennem teorihistorien er draget frem i *randområdet af det kend-*

te, hvis det konstruerede begreb skal kunne gøre krav på videnskabelig gyldighed.

En del af denne problemstilling er af terminologisk art og angår sammenkædningen af termer og begreber. I daglig tale forstår vi ved termen *hest* arten *equus caballus* (den almindelige tamhest), der igen er underdelt i et antal racer, hvoraf ponyen er en enkelt. Zoologerne derimod forstår ved *hest* slægten *equus*, der på sin side er underdelt i arterne *tamhest*, *zebra*, *æsel* og *halvæsel*. Taler vi videnskabeligt, er det korrekt at sige, at æslet er en hest, mens et sådant udsagn i daglig tale er det rene sludder. Det turde være klart, at mit Ødipus-begreb svarer til zoologernes begreb om hesten, mens Dines' svarer til det dagligsproglige. For mig er Ødipuskomplekset en »slægtsbeteg-

K&K DEBAT

nelse« omfattende tre »arter« (tre hovedformer, jvf. nedenfor), mens det for Dines tilsyneladende er en »artsbetegnelse« (alene omfattende varianter af fader/moder/barn-trekanten).

Hvis det kunne gavne diskussionen, ville jeg gerne følge Dines og kalde det overordnede kompleks for *autoritetskomplekset*, men jeg er bange for, at det ikke vil skabe den ønskede enighed. Det afgørende er nemlig ikke navnevalget, men det reelle slægtskab, idet sammenholdelsen af beslægtede arter fremfor alt tjener til at udpege nye og hidtil oversete væsens-træk ved den enkelte art, som når man bruger zebraen til at sige noget om tamhesten eller - hvad der faktisk var ganske kontroversielt - aben til at sige noget om mennesket. Jeg mener med andre ord, at man er nødt til at medreflektere de nyopdagede specialformer af Ødipus-komplekset, hvis man vil gøre sig håb om at forstå, hvad også det traditionelle kompleks indeholder.

Den ødipale trekant er uafviseligt en *psykologisk* trekant, men da den jo i reglen fremstilles ved hjælp af termerne *fader, moder, søn og datter*, der ikke først og fremmest er psykologiske, kommer man let til at springe til såvel en *biologisk* som en *sociologisk* trekant uden at gøre sig dette klart. Så vidt jeg kan bedømme, tager Dines udgangspunkt i den sociologiske trekant, dvs. i et familie-sociogram omfattende tre personer, ét barn og to erotisk forbundne voksne af hver sit køn, hvor den ene voksne er et seksualobjekt for barnet, den anden voksne en rival og en prohibitiv instans. Den psykologiske trekant (det egentlige Ødipus-kompleks) skulle så være barnets psykiske

repræsentation af denne sociologiske trekant.

Jeg mener, at det sociologiske udgangspunkt er galt, og at det hurtigt vil føre os ud i en række alt for velkendte problemer, når vi begynder at overveje, hvordan barnet så gestalter andre familiekonstellationer end den trepersoners familie. Når familien ikke netop har tre medlemmer, vil sociogrammet tage form af en tokant, en firkant, en femkant, en sekskant etc., hvorimod Ødipus-strukturen stadig er en trekant. Der er altid kun tre positioner at besætte, og det viser efter min mening, at det ikke kan dreje sig om familiens roller. Den ødipale trekant er en almen psykisk struktur, der ikke slet og ret repræsenterer familien, og samtidig en almen måde at strukturere skiftende sociale relationer på, idet de tilgrundliggende følelsesbindinger gennem *overføring* kan inddrage hvem som helst. Vi har derfor brug for nogle andre kategorier end *fader* og *moder* for at forstå Ødipus-kompleksets almene type.

Den nødvendige smidiggørelse af Ødipus-teorien hos Klein og Lacan bestod navnlig i at gå bag om den familieårne konfliktstruktur, hvori den ene forælder altid er mellemværendet mellem barnet og den anden, og indsætte *partialobjektet* i strukturen. Lad mig i den forbindelse nævne, at Dines i sit psykoanalytiske leksikon citerer Roger Bastide for på lacaniansk vis at indføre en fjerde term, fallossen, *som det essentielle i Ødipus-komplekset* (*Lille psykoanalytisk leksikon*, 1986, s. 45-46 og s. 147). Ud af den hermed fabrikerede firkant genereres - så vidt jeg har forstået fremstillingen - tre nye

K&K DEBAT

trekanter: mor-fallos-barn, mor-fallos-far og far-fallos-barn. Lacans egen måde at notere dette på findes i hans såkaldte »Skema R« (*Det ubevidste sprog*, 1973, s. 132), og min modelopstilling skal ses i den samme sammenhæng, idet den først og fremmest går ud på at formulere *trekanternes trekant*, altså det, som er fælles for alle de genererede trekanter, uanset hvem der indtager deres positioner, kort sagt S-o-O-strukturen.

For at svare mere detaljeret på Dines' kritikpunkter, må jeg præcisere, hvordan jeg opfatter forholdet mellem kompleksets tre hovedformer. Først og fremmest er det ikke sådan, at der nødvendigvis kun findes en enkelt hovedform manifesteret ad gangen, enten den første eller den anden eller den tredje. Barnet kan *på samme tid* være involveret i flere versioner af komplekset, sådan som Freud selv antydede med begrebet om »det mere fuldstændige Ødipus-kompleks« (*Metapsykologi 2*, 1983, s. 177). Når faderen indtræder på scenen, erstatter han ganske vist moderen som O-objekt og forviser hende til o-positionen, men den oprindelige konfliktstruktur med moderen som O-objekt vil stadig eksistere og kunne aktualiseres, når barnet er på tomandshånd med hende. Det formidlingsarbejde, der er fordelt over flere versioner af komplekset, vil i sidste instans trække på samme hammel i kraft af den fælles overordnede S-o-O-struktur, således at den bedst medierede trekant vil trække de andre former med sig frem, ligesom den dårligst medierede vil holde de andre tilbage.

Dines vil i anmeldelsen selv løse modelproblemet ved at indplacere alle ødipale følelsesbindinger i den samme version af trekanten, og når han følgerlig mener, at min anden hovedform, hvortil den klassiske version af komplekset hører, har en række mangler (barnets ønske om at blive elsket af moderen, forældres indbyrdes had- og kærlighedsrelationer m.m.), er mit svar, *at disse (og flere andre!) følelsesbindinger er indeholdt i de to andre samtidigt manifesterede hovedformer*. Jeg kan bedst demonstrere denne indplacering ved at gennemgå de tre hovedformer separat.

Den første hovedform har barnet (S) over for et andet subjekt (O) og et partialobjekt som mellemværende (o). Det er i denne variant, at barnets forhold til moderen typisk udvikler sig med fæces som o-objekter, men også kastrationskomplekset, hvor både moderen og faderen kan være barnets modpart, hører hjemme her, idet penis da er o-objekt. Kærlighedsrelationen til moderen opbygges og udvikles på S-O-aksen, uanset at moderen i den anden hovedform optræder som o-objekt. *Den gensidige kærlighedsrelation i S-o-O-strukturen udspiller sig altid mellem S og O, hvor den erstatter en forudgående konflikt*. Bemægtigelsestrangen derimod gælder besiddelsen af en ting eller en tingsliggjort person, hvorfor der ikke er nogen tilbagegående pil fra o til S. I virkeligheden er bemægtigelsestrangen en ejendommelig blanding af barnets egne driftsimpulser, fantaserede elementer med relation til urscenen og faktiske observationer. Da det ødipale subjekt identificerer sig med O-objektet og dermed altid til-

K&K DEBAT

lægger det den samme bemægtigelses-trang, som det selv nærer, har jeg mellem O og o i min model kun indtegnet en stiplede linje som markering af, at S er subjekt.

Kærlighedsforholdets anatomi har jeg - navnlig inspireret af Melanie Klein - beskrevet med holdepunkt i *det at give og modtage gode objekter*, og denne kunst lærer barnet først efter gennemlevelsen af en konfliktperiode med svær ambivalens (idealisering, jalousi-had), der munder ud i en sådan forvandling af gengældelsesangsten, at medlidenhed og skyldfølelse får det til at ønske at gøre den i fantasien forvaldt skade god igen. Denne vilje til reparation er begyndelsen til kærlighedens aktive side. Kærlighedens passive side begynder som narcissistisk forventning om en uafbrudt (og omkostningsfri) strøm af gode objekter fra moderen og udvikler sig via ønsket om anerkendelse og belønning til en gensidig og afbalanceret udveksling af gode (symbolske) objekter.

Kærligheden skal altid undervejs til sin endegyldige form passere den konfliktstruktur, der udgøres af Ødipus-komplekset. Dette er en almen lov-mæssighed, som alle kan nikke genkendende til, når den af og til rekapituleres i en afkortet og forenklet form i voksentilværelsen. Lad mig her blot tage et eksempel fra filmlystspillet genre, nemlig Howard Hawks-filmen *Bringing up Baby* (da. titel *Han, hun og leoparden*). Det er den raffinerede konflikt mellem de to hovedpersoner, Cary Grant og Katherine Hepburn, der gradvis baner vej for kærligheden, men kontakten ville tydeligvis ikke være blevet etableret uden den indledende

rivalisering, der pudsigt nok kommer i stand, ved at hun uretmæssigt bemægtiger sig hans golfbold. Med tyveriet af dette o-objekt er spillet med de berømte screwballs sat i gang, og det fortsætter videre med jagten på en større sum penge (anale objekter) og på et vist »brontosaurus-ben«, hvis fallisk symbolske overtoner er umiskendelige, for i sidste scene at munde ud i den forudsigelige kærlighedserklæring. Som Torben Grodal fremhæver i sin analyse, er denne tolkningsnøgle indeholdt i filmen selv, hvor den er lagt i munden på en psykoanalytiker: »The love impulse in men frequently reveals itself in terms of conflict« (K&K 58, s. 70 og s. 73).

Den anden hovedform rummer tre subjekter (stadig med kompleksets indehaver som S) og fremkommer typisk, når faderen indtræder på scenen og overtager moderens position som O-objekt, mens hun på sin side bliver til o-objekt. Den væsentligste effekt af denne udskiftning er *degraderingen af moderen*, idet hun f.eks. opfattes som »kastreret«, og i videre forstand *degraderingen af et menneskeligt subjekt* til at blive et mellemværende mellem to andre, i det grammatisk sprog en degradering fra at være indirekte til at være direkte objekt, et fald i status fra dativ til akkusativ. Det klassiske Ødipus-kompleks opstår ikke, ved at faderen griber forstyrrende ind i et i øvrigt perfekt kærlighedsforhold mellem moder og barn, men ved at han indtræder som katalysator i barnets konflikt med moderen og i hvert fald for en tid fremkalder en degradering af hende. *Dette for Ødipus-teorien helt essentielle træk må aldrig negligeres til*

K&K DEBAT

fordel for en illusorisk romance mellem moder og barn, der skulle eksistere forud for faderens intervention.

Al forskning i den præødipale og tidligt ødipale moderbinding godtgør, at der her er en særdeles højspændt konflikt til stede, og selv om udviklingen har retning mod harmonisering og *mediation*, vil det være undtagelsen snarere end reglen, at moder/barn-konflikten er overvundet på det tidspunkt, hvor faderen indtræder som parthaver i konflikten. Tværtimod er det almindelige billede af denne overgang, at konflikten med moderen afsvækkes, *fordi* faderen for en tid overtager positionen som O-objekt. Det er faktisk nøjagtigt, hvad Freud har beskrevet i lille Hans' sygehistorie. Lille Hans får nemmere ved at omgås moderen som kærlighedsobjekt (i den første hovedform), efter at faderen har overtaget nogle af Hans' negative følelser for hende gennem overføring (i den anden hovedform).

Lévi-Strauss opfattede som bekendt kvinden som cirkulationsobjekt, og som svar på de protester, det har afstedkommet, understregede han energisk, at hun *samtidig* var et med manden ligeværdigt subjekt. Jeg er enig i, at en person kan indgå i to forskellige strukturer på samme tid, men jeg finder det til gengæld signifikant nok, *at positionen som symbolsk objekt faktisk er degraderende*. Det er netop det psykologisk interessante i denne hovedform af Ødipus-komplekset og en årsag til, at komplekset i mange af sine eftervirkninger har et chauvinistisk præg. Er det moderen i positionen som o-objekt, der bliver prototype på det senere objektvalg, vil det i bedste fald være et

fornedrende begær, manden kan føle over for en sådan kvinde.

I forlængelse af dette vil jeg hævde, at moderens (o-objektets) følelser i denne variant af komplekset er mindre væsentlige, da hendes valg er bestemt af udfaldet af tvekampen, hvis *objektive* regler den ødipale konflikt netop skal lære barnet at kende og respektere: lille Hans kommer ifølge Freud til det resultat, at moderen foretrækker faderen, fordi han har *den største tissemand*, og drengen i Frank O'Connors novelle »The Oedipus Complex« konkluderer - efter ved systematisk sammenligning at have fundet sig selv mest tiltrækkende på alle punkter -, at moderens præference hænger sammen med, at faderen er *en voksen person*. At kvinden er kampens pris viser degraderingen af hende, dvs. en situation, hvor hendes kærlighed er *tingsliggjort* eller *feticheret*.

Det skal i den forbindelse også bemærkes, at *jalousien* i en virkelig trekantrelation under ingen omstændigheder lader sig indeholde i en enkelt variant af Ødipus-strukturen (heller ikke den klassiske), men kræver to: man er både jaloux på sin rival (af indlysende grunde) og på sin elskede (der bryder gensidigheden i kærlighedsforholdet ved at rette begæret mod et »mer-objekt«, man selv er afskåret fra).

Den tredje hovedform har også tre subjekter, men nu med kompleksets indehaver i o's position (typisk barnet som »moderens fallos«). Den tjener i min fremstilling bl.a. til at skildre *relationen mellem forældrene*, som Dines savner i den anden hovedform. Det er gennem forældrenes kærlighed,

K&K DEBAT

at barnet kommer til verden både fysisk og psykisk, og tilsvarende er det gennem deres indbyrdes konflikter (deres fortsættelse af egne Ødipus-komplekser), at det tendentielt hindres i selv at blive subjekt. Hvis barnet bruges som moderens magtobjekt over for faderen, forvandler hun det samtidig til sin symbolske fallos, en position der vanskeliggør påbegyndelse af barnets eget Ødipus-kompleks. Det er her, Lacan introducerer »moderens kastration« via fader-loven som forudsætning for, at barnet kan få sin egen skæbne, sine egne identificeringer og sine egne konflikter. Omvendt gælder, at et harmonisk kærlighedsforhold mellem forældrene altid vil afspejle sig i barnets identificeringer med dem og i dets indstilling til andre mennesker. Har begge forældrene overvundet deres egne Ødipus-komplekser, har de hjulpet barnet godt på vej til at overvinde sit.

Dines vil gerne universalisere det træk, at O og o i den anden hovedform (og dermed S og O i den tredje) tilhører hver sit køn, men det er der mange grunde til at undgå. Jeg tænker ikke blot på, at barnet kan opfores hos en enlig moder, hos en moder, der bor hos sine forældre, eller i et homoseksuelt parforhold, hvorved der ikke tegner sig noget klart mønster af moderens følelsesmæssige relationer til tredjepersoner for barnet. Lige så vigtigt er det, at barnet - selv om det i hele Ødipus-perioden inddeler alle personer efter køn - ikke får nogen grund til at opfatte det som en regel, at man *kun* begærer personer af det andet køn. Det ville ikke mindst være uforeneligt med mange elementer i det

kvindelige Ødipus-kompleks. Når jeg anfører empiriske undersøgelser af, at pigens objektskift, hendes erotiske vendten sig fra moderen til faderen, *tidligst* kan observeres i 24 månedersalderen, må det selvfølgelig tilføjes, at det almindeligvis trækker en hel del længere ud, og i denne periode er Ødipus-komplekset ikke homoseksuelt, men *kønsneutralt*.

Jeg tør godt vove den påstand, at det analytiske apparat, jeg her har skitseret, både er langt mere omfattende og langt mere smidigt end den traditionsbundne fader/moder/barn-trekant, der alt for meget ligner et sociogram over ét-barnsfamilien. Har man kun én trekant, må man nødvendigvis ofte gøre vold mod sit empiriske materiale, hvis man vil insistere på at genfinde alle dens træk, og jo flere træk man universaliserer, jo vanskeligere vil man få det. For mig er det derimod tilstrækkeligt for at tale om et Ødipus-kompleks, at en enkelt af hovedformerne er manifesteret, og på den baggrund kan jeg uden problemer opretholde tesen om kompleksets universalitet. Det universelle er S-o-O-strukturen, der modsat sociogram-modellen samtidig er forenelig med en moderne psykodynamisk personlighedsteori.

Et andet hovedtema i Dines' kritik er *seksualiteten*. Han mener, at jeg i min reformulering gør seksualiteten til noget sekundært og autoritetskonflikten til det primære, jvf. også overskriften på anmeldelsen: »Kompleks uden sex«, og han konkluderer, at seksualiteten i bredere bemærkelse presses ud af min model (s.139). Han er i øvrigt ikke den eneste, der slår ned på dette spørgsmål. Christian Braad Thomsen har

K&K DEBAT

gjort det gentagne gange, bl.a. i sin opposition ex auditorio ved disputatsforsvaret, og Birger Steen Nielsen mener i sin anmeldelse i *Information* (5.6.1989) også, at jeg fremstiller »Ødipus uden seksualitet«.

Nu skal ingen være i tvivl om min holdning til den psykoanalytiske seksualteori. Den bygger navnlig på Jean Laplanches Freud-læsninger, der fremhæver betydningen af begrebet *Anlehnung* i modsætning til de alt for velkendte biologisk funderede instinkt- og driftsteorier (jvf. min introduktion til Laplanche i *K&K* 47). Pointen er, at seksualiteten (eller erotikken, som man egentlig hellere skulle sige) alene kan bestemmes ud fra en ikke-funktionel kropslust eller »organlyst«, en lyst, der indstiftes i *tilknytning* til tilfredsstillelsen af selvopholdelsesdrifterne, men som dernæst opsøges for sin egen skyld. Selve udskillelsen af den erotiske lyst fra den funktionelle behovstilfredsstillelse er et skabende moment, og det, der skabes, er *autoerotikken*. Barnet prøver at gøre sig uafhængigt af objektet ved hele tiden i erotisk henseende at gentage lysten på egen hånd uden at afvente objektets medvirken (sutter på fingeren i brystets fravær).

I min fremstilling af teorien er seksualiteten fra begyndelsen til stede i Ødipus-komplekset i form af autoerotik, og komplekset selv opfylder en vigtig funktion ved at bidrage til omformningen af autoerotikken til objekterotik. Det er korrekt, at jeg mener, at barnet i denne udvikling altid skal passere en autoritetskonflikt, men det er, hvad alle Ødipus-teoretikere mener, og det udelukker ikke erotikken, der netop er konfliktenes anledning. Vejen

fra autoerotik til objektkærlighed går over partialobjektet, der ved konflikten begyndelse endnu kun opleves som en autoerotisk rekvisit. Før barnet begærer moderen, begærer det de partialobjekter, hun kan give det, berøve det eller nægte det adgang til, og det er gennem anerkendelsen af hendes overmagt, at det lærer, hvad et andet - fra det selv adskilt - subjekt er. Jeg mener i sidste instans, at moderens intervention i barnets autoerotik og hendes deraf følgende udløsning af Ødipus-konflikten er nødvendig for, at hun kan tiltrække sig barnets libido og forvandle den til objektlibido.

Til sidst vil jeg komme ind på Dines' kritik af mine overvejelser over Ødipus-kompleksets *forklaringsgrundlag*. Som alternativ til de mange forklaringsforsøg af biologisk, biologisk-sociologisk og sociologisk art foreslår jeg en *psykologisk* forklaring af Ødipus-komplekset ud fra aktiv/passiv-polariteten. Når Dines siger, at jeg overbebyrder aktiv/passiv-polariteten, fordi jeg vil forklare Ødipus-komplekset ud fra den, skal min fremstilling nu læses med de modifikationer, jeg selv anfører:

For det første svæver aktiv/passiv-polariteten ikke frit i luften, men fremkalder sin effekt *ved at indvirke på den præødipale organisation med alt hvad hertil hører*. Jeg har allerede fremført den argumentation, at erotikken er med i billedet fra begyndelsen, fordi autoerotikken allerede eksisterer i den præødipale organisation, og det er klart, at en række psykiske dannelser, herunder en jeg-struktur og en gestaltning af i hvert fald et overgangsobjekt også kan forudsættes at eksistere.

K&K DEBAT

Ødipus-komplekset er ikke en total nydannelse, men en omformning af den præødipale organisation.

For det andet søger jeg principielt efter den mest nærliggende forklaring, dvs. en psykologisk forklaring, inden jeg eventuelt tager det risikable spring til biologi og sociologi, og jeg understreger hele tiden, at en række almene betingelser af biologisk og sociologisk art må være opfyldt (fravær af bestemt patologi, der kan hindre normal psykisk udvikling, og fravær af ekstreme familieforhold m.m.), for at den ødipale udvikling overhovedet kommer i stand. På et felt som dette er ingen forklaring udtømmende.

For det tredje lader jeg naturligvis diverse variable biologiske og sociologiske træk være bestemmende for udformningen af det individuelle Ødipus-kompleks, blot ikke for den almene type, som alene er den, jeg søger at forklare ud fra aktiv/passiv-polariteten. Ingen, der har læst min bog, kan mene, at jeg f.eks. skulle underkende socialisationens indflydelse. Hele dette spørgsmål har jeg behandlet i kapitel IV.3 om Ødipus-kompleksets normalisering

Jeg vil ikke gentage mine argumenter for, at aktiv/passiv-polariteten i den her anvendte betydning er psykologisk og altså hverken biologisk eller sociologisk, men jeg vil påpege, at den hos barnet viser sig som en kompetence til i tanke og handling at vende en objektrelation om samt at fremstille en refleksiv variant af den (du slår mig, jeg slår dig, jeg slår mig selv). Så længe barnets jeg stadig flyder sammen med den andens jeg, er en sådan omvending umulig, og derfor gælder det

også, at barnets synlige omvendinger og eksperimenter er et tegn på, at den symbiotiske navlestreng til den anden endegyldigt er hugget over.

Jeg siger, at Ødipus-komplekset opstår, når aktiv/passiv-polariteten begynder at virke ind på den præødipale organisation. Det ødipale udgør en konfliktsfære, men samtidig findes en ikke-ødipal sfære, hvori der gælder andre regler, jvf. også den overordnede (af Laplanche inspirerede) sondring mellem et psykoseksuelt og et adaptivt register. Når jeg taler om, at kønnet erotiseres, betyder det, at den psykiske kønspolaritet drages ind i den ødipale sfære, og det samme gælder generationspolariteten. Men også andre forestillinger kan inddrages som materiale for den ødipale konflikt, og de vil blive udelukket, hvis man alene knytter komplekset til køns- og generationspolariteterne.

Selv om barnet som allerede omtalt kan inddele personer efter køn så tidligt som i det andet leveår, er det ikke hermed givet, at placeringen af rollerne i Ødipus-konflikten også er signifikant kønsdelt. Tværtimod findes der rimeligvis en tidlig kønsneutral version af konflikten. Og selv om barnet kan inddele personer efter generation (hvad jeg ikke tør tage stilling til), udelukker det ikke jævnaldrende børn (søskende og legekammerater) fra at indtage positionerne i den ødipale trekant, ja, Lacan hævder ligefrem (med henvisning til kirkefaderen Augustin), at det rivaliserende søskende-*imago* etableres forud for og baner vej for fader-*imago*. Endelig gælder, at konflikten meget let griber fat i forskelle m.h.t. race, religion, nationalitet, klasse og sund-

K&K DEBAT

hedstilstand. Disse konfliktakser kan udmærket etableres ud fra grundkonflikten uden først at skulle omveje omkring køns- og generationskonflikten.

En meget vigtig fordel ved denne tankegang ligger i, at den kan opfange et bredt spektrum af forskelle i socialisationen. Socialisationen kan ikke hjælpe barnet uden om Ødipus-konflikten eller hindre den i at opstå, men den kan stille helt forskellige pædagogiske diskurser til rådighed for det, hvormed konflikten bearbejdes, og den kan bestemme over det tidspunkt i udviklingen, hvor bearbejdningen finder sted. For i hvert fald væsentlige dele af erotikkens vedkommende er der ingen vej uden om Ødipus-komplekset, mens kønspolariteten kan indkobles på forskellige trin. Sker det tidligt (i forbindelse med kastrationskomplekset), vil kønnet blive tematiseret i en relativt uformidlet version af den ødipale konflikt, og det forekommer på mange måder at være en beklagelig udviklingsskæbne, der lægger op til kønskamp og kønsmisundelse. Sker det lidt senere (og lad os huske, at den såkaldt falliske fase i de fleste psykoanalytiske fremstillinger først antages at begynde i 3-4årsalderen), kan noget af konfliktstoffet måske være overvundet, så kønspolariteten, der er af en mere skrøbelig art end generationspolariteten, ikke kommer til at bære hele det uformidlede Ødipus-kompleks.

Dines indvender endelig, at barnet ikke på alle punkter bestræber sig på at gennemføre aktiv/passiv-omvendingen for at erobre den aktive position. Det er meget muligt. Noget af libidoen kan forblive på et præødipalt stade, noget

kan måske udvikle sig uden om Ødipus-konflikten, og noget kan blive tilbagetransformeret til passive driftsmål via Ødipus-konflikten, f.eks. i masochismens tilfælde. Men for at konflikten skal opstå, må i hvert fald *en del af* barnets libido gennemgå det af Freud beskrevne »oprør mod passiviteten« og »foretrækkelsen af den aktive rolle«. Dette ønske udspringer af identificeringen med den anden, og det repræsenterer såvel viljen til at indtræde i det sociale fællesskab som negationen af dette fællesskab gennem indtagelsen af en tendentielt asocial position. Derfor er det et skæbnesvangert moment i ethvert menneskes udvikling.